

2-дәріс. Коммуникация теориясының пәні.

Жоспар:

1. Коммуникация теориясының пәні.

1. 2. Коммуникация теориясының заңдары мен категориялары.

1.3 Қоғамдағы коммуникацияның пайда болуының тарихи кезеңдері.

Коммуникация теориясы – ғылыми білімнің салыстырмалы түрде жас саласы, ол біздің елімізде соңғы онжылдықта ғана дербес оқу пәні мәртебесіне ие бола бастады.

Артық айтпай-ақ, коммуникацияты адам өмірінің қажетті және әмбебап шарты және қоғам өмірінің іргелі негіздерінің бірі деп санауға болады. Қоғам индивидтердің жиынтығы емес, бұл индивидтердің бір-бірімен байланыстары мен коммуникациялары. Әртүрлі ғылыми сала өкілдерінің, ең алдымен, қоғамтанушы ғалымдардың коммуникацияға деген құлшынысын көп жағдайда дәл осылай түсіндіреді. Қоғамдық ойлардың тарихы философтар мен әлеуметтанушылар, саясаттанушылар мен мәдениеттанушылар, психологтар мен педагогтар, лингвистер мен журналистер әрқашан адамдардың коммуникацияның мәселелерін сол немесе басқа дәрежеде қарастырғанын көрсетеді. Дегенмен, олармен кездескен әрбір жаңа зерттеуші коммуникация проблемалары, мүмкін, ең шатастыратын болып шықты.

Көпшілік мұны қоршаған әлем сияқты болмаса, коммуникация мәселелері адам қоғамының өзі сияқты шексіз және алуан түрлі екендігімен түсіндіреді.

Егер ресейлік білім беру жүйесі үшін коммуникация теориясы салыстырмалы түрде жаңа академиялық және ғылыми пән болса, онда шетелде, әсіресе Еуропа мен АҚШ университеттерінде оны оқытудың белгілі бір дәстүрі қалыптасқан. Мұнда дербес оқу пәні ретінде ғылыми білімнің бұл саласы 20 ғасырдың ортасында қалыптасты. және оны өмірге әкелген электронды байланыс революциясы сияқты жылдам қарқынмен дами бастады. Бірнеше ондаған жылдар бойы Америка Құрама Штаттарында және басқа да бірқатар елдерде коммуникация теориясы бойынша курстар оқытылды, беделді мамандар мен мектептер шеңбері құрылды, оқу және ғылыми әдебиеттердің үлкен көлемі жарық көрді.

Байланыс және ақпарат мәселелеріне зерттеуге қызығушылықтың ерекше өсуі 20 ғасырдың екінші жартысында байқала бастады. Оған ең алдымен кибернетиканың, байланыстың математикалық теориясының және қазіргі заманғы электрондық байланыс жүйелерінің қарқынды дамуы себеп болды. Н.Винер, К.Шэннон, В.Р. шығармаларының пайда болуымен. Эшби, отандық

ғалымдарымыз А.И. Берга, А.Н. Колмогоров және т.б., «коммуникация», «ақпарат», «ақпарат алмасу» терминдері ғылымның әртүрлі салаларында кең тараған және мүмкін, ең түсініксіз болды. 1960 жылдардың басына қарай. Шетелдік философиялық және социологиялық әдебиеттерде ғана коммуникацияның жүзге жуық анықтамасы болған. Бүгінгі таңда мұндай анықтамалар өте көп деп айтуға болады. Сондықтан, осы саладағы ғылыми зерттеулердің нәтижелеріне қызығушылық танытқан әрбір адам коммуникацияны зерттеу мен түсінуге жалпы теориялық және арнайы көзқарасқа, көзқарастардың, аспектілердің, көлденең қималардың бай диапазонына тап болады.

Байланыс - күрделі динамикалық жүйелер мен олардың ақпаратты қабылдауға, жинақтауға, түрлендіруге қабілетті бөліктері арасындағы ақпарат алмасу (А. Урсул).

Мәндер:

-әмбебап (өте кең), онда коммуникация материалдық және рухани дүниенің кез келген объектілерін байланыстыру тәсілі ретінде қарастырылады;

-техникалық, коммуникация жолы, бір орынның екіншісіне қосылуы, ақпаратты және басқа да материалдық және идеалды объектілерді бір жерден екінші жерге жеткізу құралы ретіндегі коммуникация идеясына сәйкес келеді (А.В.Соколов «кеңістіктік байланыс» ұғымын қолданады. ” коммуникацияның осы жағын сипаттау үшін) ;

-биологиялық, биологияда кеңінен қолданылады, әсіресе этология бөлімінде, жануарлардың, құстардың, жәндіктердің және т.б. сигналдық байланыс әдістерін зерттеуде;

-әлеуметтік, адам қоғамында пайда болатын сан алуан байланыстар мен қатынастарды белгілеу және сипаттау үшін қолданылады. Бұл жағдайда біз әлеуметтік коммуникация - қоғамдағы коммуникациялық процестер туралы айтып отырмыз. Коммуникация теориясы көбінесе коммуникацияның дәл осы соңғы мағынасын қарастырады, яғни. әлеуметтік коммуникацияға – тілдік және басқа да таңбалық жүйелерді қолдану арқылы жүзеге асырылатын, адамнан адамға ақпарат берудегі адамдар арасындағы өзара әрекеттестіктің ерекше нысаны.

1. 2. Коммуникация теориясының заңдары мен категориялары.

Коммуникацияны зерттеудің түпкі мақсаты оның заңдылықтарын анықтау және тұжырымдау болып табылады. Коммуникация теориясы тұжырымдаған заңдылықтардың ерекшелігі оның пәнімен анықталады және табиғат пен қоғамдағы бар ақпараттық байланыстардың ерекшелігімен сипатталады. Ол келесідей:

а) коммуникация заңдары объективті. Объективтілік олардың объективті түрде қалыптасқан коммуникациялық қажеттіліктердің, адамдардың мүдделері мен әрекеттерінің қозғалысын ашуымен байланысты;

б) заңдар жалпы қоғамдағы және оның жекелеген бөліктеріндегі қатынастарды көрсетеді;

в) динамикалық (құбылыстардың қатаң анықталған байланысын көрсететін) және статистикалық (құбылыстардың сызықтық емес тәуелділіктерін көрсететін және сондықтан негізделген) байланыс заңдары бар.

статистикалық фактілерге негізделген, белгілі бір түрде өлшенген және ұйымдастырылған);

г) қарым-қатынас заңдары басқа әлеуметтік және табиғи заңдылықтармен - экономикалық, психологиялық, техникалық және т.б. әрекеттестікте әрекет етеді;

д) табиғат пен қоғамдағы ақпарат алмасу белгілі бір шарттар орындалғанда ғана мүмкін болады. Бұл заңдар-шарттар былай деп жазылған:

1) кез келген коммуникация – әр түрлі ақпарат түрлерімен алмасумен сипатталатын өзара әрекет, сондықтан кем дегенде екі тарап – коммуникациялық өзара әрекеттесуге қатысушылар (көзі мен қабылдаушы, сөйлеуші және тыңдаушы) болуы керек;

2) Қарым-қатынасты зерттеудің өзегі оның процесінде қолданылатын белгілерді, сондай-ақ осы белгілер де, оларды пайдаланатындар да бағынатын ережелерді зерттеу болып табылады.;

4) «ең аз негіздер заңы»: байланыс пайда болуы үшін белгілер жүйесі немесе қабылдау және беру ережелері түріндегі көз мен қабылдаушы үшін кем дегенде бір ортақ негіз болуы керек;

5) «байланыс жүйелерінің гетерогенділік заңы» - байланыс өзара әрекеттесетін жүйелердің ақпараттық потенциалдарының сәйкессіздігі (толық емес сәйкестігі) болған жағдайда ғана мүмкін болады.

Әрбір теория өзінің концептуалды (категориялық) аппаратымен әрекет етеді. Байланыс теориясы да ерекшелік емес. Ол теорияның дамуының жоғары дәрежесін көрсететін жеткілікті дамыған категориялық аппаратқа ие. Қарым-қатынас теориясы әрекет ететін категориялар жүйесіне коммуникативті білімнің әртүрлі деңгейлерінде қолданылатын ұғымдар кіреді: теориялық жалпылау деңгейі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым ол жалпы ұғымдарды қамтиды.

Латын тілінен аударғанда коммуникация «жалпыға ортақ ету, байланысу, қарым-қатынас жасау» дегенді білдіреді. Қарым-қатынас пен әлеуметтік коммуникацияның осындай сәйкестендірілуімен «коммуникация» және «коммуникация» ұғымдарының арақатынасы мәселесі сөзсіз туындайды. Әрине, мәселе «коммуникация» термині «байланыс» ұғымымен бірдей құбылыстар ауқымын білдірмейді ме деген мәселе туындайды. Бұл мәселені шешу тәсілдері:

Бірінші тәсіл екі ұғымды анықтау болып табылады. Оны көптеген отандық психологтар мен философтар ұстанады – Л.С. Выготский, В.Н. Курбатов, А.А. Леонтьев және т.б.

Екінші тәсіл «коммуникация» және «коммуникация» ұғымдарының бөлінуімен байланысты. Бұл көзқарасты отандық философ М.С. Қаған. Ол қарым-қатынас пен қарым-қатынас кем дегенде екі негізгі аспектіде ерекшеленеді деп есептейді. Біріншіден, «қарым-қатынастың практикалық, материалдық және рухани, ақпараттық және практикалық-рухани сипаты бар, ал қарым-қатынас таза ақпараттық процесс». Екіншіден, олар өзара әрекеттесетін жүйелердің байланыс сипаты бойынша ерекшеленеді.

Үшінші тәсіл ақпарат алмасу концепциясына негізделген. Қарым-қатынас қоғамдағы барлық ақпараттық процестерді шаршамайды деп есептейтіндер оған бейім.

1.3 Қоғамдағы коммуникацияның пайда болуының тарихи кезеңдері.

Қазіргі уақытта коммуникация мәселесіне қызығушылықтың артуы қоғамда болып жатқан өзгерістермен байланысты. Әлеуметтік ұйымның күрделі деңгейі ақпараттық процестерді үйлестірудің тиімді жолдарын талап етеді.

Қатаң иерархиясы бар қоғамдар үшін, мысалы, кардинал мен король басқаратын шіркеу «дұрыс ойдың» жалғыз субъектісі, агенті, қайнар көзі болған ортағасырлық мемлекеттер үшін хабарламаны берудің өзіне тән тәсілі монолог болды. Қоғамдық дамудың тенденциялары белгілі бір салыстырмалылық дәрежесімен коммуникативті процестердің диалогтық, тіпті полилогиялық бағыттылығы туралы айтуға мүмкіндік береді, онда субъект-объектілік қатынастар субъектіаралық жағынан шетке ығыстырылады. Жалпы танылған ақиқат құқығымен бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі өзгеріп, коммуникативті әсер шешуші рөл атқаратын әртүрлі қолданбалы салалар қалыптасуда. Бұл қоғам дамуының анағұрлым күрделі кезеңі, бұл кезеңде қоғам неғұрлым жетілдірілген үйлестіру процестерін талап етеді. Ақпараттық қоғамдағы коммуникация рөлінің артуы ақпаратты өңдеу және генерациялау құралдары үшін күресті, «үшінші толқын» соғыстарын – ақпараттық соғыстарды туғызды. Ақпаратты беру және қабылдау ерекшеліктері, бір жағынан, саясаттың басымдықтарын

калыптастыруға әсер етсе, екінші жағынан – бұқаралық санаға әсер ету арқылы стереотиптердің пайда болуына ықпал етеді.

Жаңа коммуникациялық кеңістік оның қатысушыларынан коммуникацияның мәнін білуді талап етеді. Нақты қоғамдық іс-әрекеттерді жүзеге асырудағы нәтижелер мен табыстар осы білім деңгейіне байланысты. «Қоғамның алдында жаңа міндет тұр - автономды мінез-құлықтағы әлеуметтік топтарды мінез-құлықтың біртұтас түріне қалай біріктіру, консенсусқа қалай жету керек». [1]

Ұйымдардың қажетті сыртқы және ішкі байланыстарын орнату және қолдау ұйымдық мақсаттарға жету үшін стратегиялық маңызды болып табылады. Дамыған елдерде, сондай-ақ Ресейде білім саласы және кәсіби қызмет саласы ретінде коммуникацияның маңыздылығы артып келеді.

Ғылыми-техникалық прогрестің келеңсіз тұсы – адам мінез-құлқы мен қазіргі заманда қалыптасқан нормалар жүйесі арасындағы алшақтықтың тереңдей түсуі.

Адамзатқа әмбебап этика қажет, оның принциптері бойынша соғысты биологиялық іріктеудің табиғи құралы ретінде емес, жердегі өркениетке қарсы қылмыс ретінде түсіндіруге болады. Атом бомбасын ойлап тапқаннан кейін әлсіз өкілдерді ығыстыру арқылы белгілі бір нәсілдің кеңістіктік кеңеюі туралы миф ескірген болып шықты, өйткені әскери әрекеттер нәтижесінде адамдардың жойылу ауқымы микросферамен шектелмейді, бірақ оны қамтиды. бүкіл адамзат. Индустрияландырудың тікелей және қайталама салдары – қоршаған ортаның ластануымен де жағдай ұқсас. Бұл ескертулер этикалық мәселенің өзектілігін жеткілікті түрде түсіндіреді. Адамзат өз тарихында алғаш рет планеталық масштабта өз әрекетінің салдары үшін жауапкершілікті өз мойнына алуға мәжбүр. Белгілі бір шағын әлеуметтік топтың нормаларымен ғана корреляцияланған және, әдетте, архаикалық дәстүрлерге негізделген топтық мораль (мысалы, алғашқы қоғамдағы норма ретінде каннибализм) мәдени тепе-теңдіктің бұзылуының орнын толтыра алмайды. Қазіргі уақытта әрекет ететін моральдық нормалар әлі де интимдік салада шоғырланған. Ұлттық саясаттың мезоферасында олар негізінен топтық эгоизмнің импульсіне дейін төмендейді. Сөйтіп, қоғамның экономикалық мүмкіндіктері мен моральдық талаптар арасында, саясат, құқық және эстетика арасында қайшылық туындайды. Мәдениет біркелкі емес дамиды, өйткені бір жағынан ғылыми-техникалық мүмкіндіктердің кеңеюі, ал екінші жағынан моральдық салыстырмалылыққа бейімділік бар. Олардың татуласу саласы – коммуникация. Қарым-қатынас символдар арқылы жүзеге асырылатын қызмет ретінде қоғам мойындаған қатаң нормаларға негізделген. Еркін жұртшылықтың ашық пікірталастарында ғана бір жағы техникалық, екінші

жағы әлеуметтік ұйымға бұрылған ұтымдылықтың шекарасы туралы теңдестірілген шешімдерді табуға болады.

Отандық және шетелдік әдебиеттерде «коммуникация» ұғымына көптеген анықтамалар берілген. Ол іргелі ғылымдар мен қолданбалы пәндерді зерттеуге бағытталған құбылысты білдіреді. Қарым-қатынас теориясының интегративті сипатының себептері ақпараттық-жүйелік байланыстар адамзаттың әлеуметтік-мәдени құндылықтары мен дәстүрлерін болашақ ұрпаққа жасау, сақтау және тарихи түрде жеткізуде әлеуметтендірудің негізін құрайтындығымен түсіндіріледі.

Неміс философы Дж.Хабермас қарым-қатынас адамдарға жоғары құндылықтарды толығымен еркін және бейтарап талқылау мүмкіндігін бере бастаса, қарым-қатынас шынайы, жеке меңгерілген әлеуметке айналады деп есептейді. Құндылықтардың тарихи, өзгермелі сипаты әлеуметтік диалогты, «өзі туралы дауды» қажет етеді. Ақиқат – коммуникация, ал шынайы коммуникация – ақиқатты іздеу туралы коммуникация деген К.Ясперстің философиялық концепциясына сүйене отырып, Дж.Хабермас әлеуметтік таным процесінің өзін коммуникативті деп санайды.

Сонымен, коммуникация адамның барлық алуан түрлі қарым-қатынастары жүзеге асырылатын және дамытылатын механизм, сондай-ақ кеңістікте әртүрлі хабарларды уақыт бойынша беру және сақтау құралы ретінде әрекет етеді. Кең мағынадағы коммуникация анықтамасынан авторлар коммуникацияның техникалық мүмкіндіктеріне негізделген анықтамаларға көбірек көшетіні анық.

Негізгі әдебиеттер:

1. Котлер, Ф., & Келлер, К. Л. (2016). *Маркетинг менеджменті*. Алматы: Энергия.
2. Шеннон, К. Э., & Уивер, У. (1963). *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana: University of Illinois Press.
3. Лассуэлл, Х. Д. (1948). *The Structure and Function of Communication in Society*. In: Wilbur Schramm (Ed.), *The Process and Effects of Mass Communication*. Urbana: University of Illinois Press.
4. Мадигов, К. С. (2021). *Коммуникация: теория и практика*. Алматы: Қазақ университеті.

5. Додонов, В. Н. (2017). *Основы теории коммуникации*. Санкт-Петербург: Питер.
Қосымша әдебиеттер:
 6. Буров, А. А. (2015). *Психология общения и межличностных отношений*. Москва: Эксмо.
 7. Григорьев, В. И. (2018). *Теория массовой коммуникации*. Москва: Высшая школа экономики.
 8. Холл, С. (1980). *Encoding/Decoding*. In: *Culture, Media, Language*. London: Hutchinson.
 9. Рождественский, А. В. (2019). *Социальные медиа и общество*. Москва: Альпина Паблишер.
 10. Тарас, В. (2020). *Семантика и коммуникация*. Алматы: Қазақ университеті.
Интернет-ресурстар:
 11. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (n.d.). *Коммуникацияның негізгі аспектілері*. <https://www.edu.gov.kz/>
 12. Медиа және коммуникацияны зерттеу орталығы. (n.d.). *Анализ медийных трендов*. <http://mediacentre.kz/>
-